

IVAN KRASTEV

Ako nás zmení
koronavírus?

Európa

a Pandémia

absynt

absynt

© 2020 by Ivan Krastev

International Rights Management: Susanna Lea Associates

Translation © Samuel Marec

Design & Layout © Roman Juhás

ISBN 978-80-8203-183-9

EURÓPA A PANDÉMIA

Ako nás zmení koronavírus?

Ivan Krastev

Absynt 2020

*Pre Borisa, Lilli a Svetoslava Bojilovcov a moju
rodinu – Jota, Niju a Dessy, s ktorými som strávil
niekoľko nezabudnuteľných týždňov. Spolu sme prežili
karanténu a spolu sme aj uvažovali nad krízou, ktorá
sa nám odohrávala priamo pred očami.*

Sivá labuť

Predpokladám, že v istom bode sa to už stalo každému z nás. Všetci sme už zažili ten moment, keď sme si zrazu uvedomili, že žijeme v akejsi dystópii, ktorá bola v našej predstavivosti vždy prítomná. Možno máte pocit, že vás pozoruje niečo ako Big Brother alebo že sa nachádzate v čomsi, čo sa podobá Matrixu.

Niekedy v marci 2020, počas druhého týždňa, ktorý som v dôsledku vírusu COVID-19 trávil doma, mi jeden priateľ poslal vtipný Vennov diagram. Nachádzalo sa na ňom dvanásť prekrývajúcich sa kruhov a každý z nich predstavoval jednu známu dystópiu. Našli ste tam všetky slávne tituly: *1984*, *Prekrásny nový svet*, *Príbeh služobníčky*, *Mechanický pomaranč* aj *Boha múch*. V malom priestore, kde sa všetky pretínali, bolo napísané: „Tu sa nachádzate.“ A je to pravda – naraz zažívame všetky tieto nočné mory. „Uprostred cesty životom,“ napísal Dante v *Božskej komédii*, „prišiel som k sebe v tmavom lese, kde sa priama cesta stratila.“

„Ako prvé nákaza do nášho mesta priniesla vyhnanstvo,“ poznamenáva rozprávač v knihe *Mor* od Alberta Camusa a my si dnes vieme pomerne presne predsta-

viť, čo mal na mysli. Spoločnosť v karanténe je doslova „uzavretou spoločnosťou“. Ľudia prestanú pracovať, prestanú sa stretávať s priateľmi a príbuznými, prestanú jazdiť autom a ich životy sa zastavia.

Existuje však jedna vec, ktorú v žiadnom prípade nesmieme prestať robiť: nesmieme prestať hovoriť o víruse, ktorý pravdepodobne navždy zmení náš svet. Sme uväznení vo svojich domovoch, máme strach, nudíme sa a prepadáme paranoji. Benevolentné (i menej benevolentné) vlády sú odhodlané ochrániť nás pred našou vlastnou bezohľadnosťou aj pred bezohľadnosťou našich spoluobčanov, a práve preto podrobne sledujú náš pohyb a to, s kým sa stretávame. Za nepovolenú prechádzku po parku môžeme dostať pokutu, ba dokonca skončiť vo väzení. Kontakt s inými ľuďmi predstavuje ohrozenie života. Nevyžiadané dotyky sa rovnajú zrade. Ako poznamenal Camus, pri nákaze zmizla „výnimočnosť života každého jednotlivca“, pretože každý z nás si začal omnoho viac uvedomovať vlastnú zraniteľnosť a bezmocnosť pri plánovaní budúcnosti. Každý, kto po epidémii ostane nažive, môže sa právom považovať za človeka, ktorý prežil katastrofu.

Ako dlho však pretrvá spomienka na tento bezprecedentný sociálny experiment? Je možné, že o niekoľko rokov si to všetko budeme pamätať len ako nejakú masovú halucináciu spôsobenú „nedostatkom priestoru, ktorý je však nahradený nadbytkom času“? Práve takto totiž kedysi básnik Josif Brodskij opísal väzenský život.

Ako sa ukázalo, pandémia COVID-19 je klasickým príkladom „sivej labute“ – vysoko pravdepodobnej udalosti, ktorá obráti svet hore nohami a ktorá aj napriek svojej pravdepodobnosti spôsobí obrovský šok. Americká National Intelligence Council v roku 2004 predpovedala, že „je len otázkou času, kedy sa objaví nová pandémia podobná chrípke z rokov 1918 – 1919, ktorá si na celom svete vyžiadala 20 miliónov obetí“, a že takáto pandémia „povedie k prerušeniu cestovania i medzinárodného obchodu na dlhšie časové obdobie, pričom vlády budú nútené vynaložiť obrovské zdroje na preťaženie zdravotnú starostlivosť“¹. Bill Gates v TED Talku z roku 2015 predpovedal nielen celosvetovú pandémiu vysoko nákazlivého vírusu, ale varoval tiež, že na ňu nie sme pripravení. Varoval nás aj Hollywood, a to hneď v niekoľkých kasových trhákoch. Nie je však náhoda, že v *Labuťom jazere* sa žiadne sivé labute nevyskytujú; „sivé labute“ sú totiž príkladom čohosi predvídateľného, avšak nepredstaviteľného zároveň.

Epidémie v skutočnosti vôbec nie sú zriedkavé, no ich príchod nás aj tak zakaždým prekvapí. Náš svet totiž zmenia tak, ako to dokážu vojny a revolúcie. Tie sa však do našej kolektívnej pamäte zapisujú spôsobom, akým to epidémie z akéhosi dôvodu nedokážu. Vo svojej výbornej knihe *Bledý jazdec* ukazuje britská autorka populárno-náučnej literatúry Laura Spinneyová, že španielska chrípka bola najtragickejšou udalosťou 20. storočia, no aj

1 Počet obetí španielskej chrípky sa výrazne líši (pozn. aut.).

napriek tomu je dnes do veľkej miery zabudnutá. Pred sto rokmi sa pri tejto pandémii nakazila tretina ľudskej populácie, teda neuveriteľných 500 miliónov ľudí. Medzi prvým zaznamenaným prípadom zo 4. marca 1918 a posledným z marca 1920 si vyžiadala 50 až 100 miliónov obetí. Pokiaľ ide o obeť na životoch v rámci jedinej dejinnej udalosti, prekonala tak prvú (17 miliónov obetí) aj druhú svetovú vojnu (60 miliónov obetí) a je možné, že má na svedomí toľko obetí ako obe svetové vojny dokopy. Spinneyová však poznamenáva, že „ak sa opýtate na najväčšie pohromy 20. storočia, španielsku chrípku takmer nikto nespomenie“². Ešte prekvapujúcejšie je to, že – ako sa zdá – na túto epidémiu zabudli aj historici. V roku 2017 sa v najväčšom knižničnom katalógu na svete WorldCat nachádzalo zhruba 80 000 kníh o prvej svetovej vojne (vo viac ako štyroch desiatkach jazykov), no sotva 400 kníh o španielskej chrípke (v piatich jazykoch). Ako je možné, že o epidémii, ktorá zabila prinajmenšom päťkrát viac ľudí ako prvá svetová vojna, vzniklo dvestokrát menej kníh? Prečo si pamätáme vojny a revolúcie, no zabúdame na pandémie, hoci dokážu rovnako zásadným spôsobom meniť nielen našu ekonomickú a politickú situáciu, ale aj spoločnosť či napríklad mestskú architektúru?

Podľa Spinneyovej je jedným z kľúčových dôvodov to, že je jednoduchšie spočítať obeť, ktoré zabili guľky,

2 Spinneyová, Laura. *Pale Rider: The Spanish Flu of 1918 and How It Changed the World*. Londýn: Random House, 2017.

ako tie, ktoré zabil vírus. Súčasné nejasnosti týkajúce sa úmrtnosti na COVID-19 jej podľa všetkého dávajú za pravdu. Ďalším a omnoho zásadnejším dôvodom je to, že urobiť z pandémie dobrý príbeh je pomerne zložitú. V roku 2015 dospeli psychológovia Henry Roedinger a Magdalena Abelová z Washingtonovej univerzity v Missouri k záveru, že ľudia si z každej situácie pamätajú len „malý počet význačných udalostí“, a síce tie, „ktoré sa týkajú počiatočných, zlomových a koncových bodov“³. Príbeh španielskej chrípky (alebo akejkolvek inej veľkej epidémie) je veľmi ťažké vyrozprávať pomocou takejto rozprávačskej štruktúry. Epidémie sú ako siroty – nikdy si nemôžeme byť úplne istí ich pôvodom – a zároveň sú ako seriál na Netflixe: koniec jednej série znamená, že na druhú si stačí počkať. Vzťah medzi epidémiou a vojnou pripomína vzťah medzi modernistickou literatúrou a klasickým románom: chýba jej jasná zápleтка.

Naša neschopnosť – a možno nechota – pamätať si epidémie môže súvisieť aj so všeobecnou averziou k náhodnej smrti a utrpeniu. Je veľmi ťažké prijať a znieť nezmyselnosť náhodného utrpenia; obeť súčasnej epidémie nevnímame tragicky len preto, že nedokážu dýchať, ale aj preto, že nikto nedokáže vysvetliť význam ich smrti. vojna so sebou prináša prísľub heroického víťazstva. Podľa patriotického naratívu vojaci nezomreli – oni predsa obetovali svoje životy v mene nás všetkých. vojny sú príbehmi, v ktorých obyčajní ľudia prejavujú neoby-

3 Tamže.

čajnú odvahu, pretože kladú svoje životy na oltár v mene záchrany druhých. William James nazval vojnu „krvavou sestričkou, ktorá každú spoločnosť cvičí v súdržnosti“. Na epidémii však nič heroické nie je. Z toho vyplýva, že zapamätať si ju môžeme iba tak, ako si pamätáme vojny. Z histórie umenia si pamätáme „morové stĺpy“ – jeden z nich sa napríklad nachádza na viedenskej ulici Graben. Príznačné je, že ich často opisujeme ako „pomníky na oslavu víťazstva nad morom“.

Celosvetový boj proti vírusu COVID-19 nie je bojom na život a na smrť; slovami talianskeho vedca Carla Rovelliho, „smrť nakoniec vždy vyhrá; sme smrteľní. Ide však o tú nesmiernu snahu poskytnúť si navzájom viac času – na tento krátky život, ktorý sa nám aj napriek utrpeniu a strádaniu zdá omnoho krajší než kedykoľvek predtým“⁴.

Nejde však len o to, že COVID-19 prináša nezmyselné úmrtia, ale zároveň aj nedôstojnú smrť. Pri všetkých svedectvách z čias rôznych epidémií prispievala skutočnosť, že ľudia umierali bez riadneho pohrebu, k znásobeniu celej tragédie, ako ju zaznamenávali vtedajší kronikári. Ani teraz to nie je inak. Strach z nákazy odradil mnohých rodinných príslušníkov od účasti na pohrebe svojich príbuzných a často sa ani žiadne pohreby nekonali.

4 Rovelli, Carlo. *Coronavirus, a lezione di umiltà: siamo fragili ne usciremo uniti*, Corriere della Sera, 1. 4. 2020. https://www.corriere.it/esteri/20_aprile_01/coronavirus-lezione-umilta-siamo-fragili-ne-usciremo-uniti-6a285592-7448-11ea-b181-d5820c4838fa.shtml

Vieme len veľmi málo o tom, kedy sa pandémia COVID-19 skončí, a nevieme ani to, *ako* sa skončí. Ak si za príklad vezmeme španielsku chrípku, potom sa pandémia ešte ani nezačala. V tom prípade sa teraz nachádzame na začiatku leta roku 1918 a ešte stále máme do činenia len s prvou, pomerne neškodnou verziou vírusu. Masové umieranie a spoločenské otrasy s ním spojené sa teda ešte vždy nachádzajú v budúcnosti.

Dnes môžeme len špekulovať o dlhodobých politických a ekonomických dopadoch. Historici jasne hovoria, že „skutočná epidémia nie je trend, ale jednorazová udalosť“⁵. Historik medicíny Charles Rosenberg tvrdí, že „epidémie sa začínajú v istom bode, prebehnú v obmedzenom čase a priestore, dochádza počas nich k čoraz väčšiemu nárastu napätia, z krízy jednotlivca sa stane kríza kolektívna a potom pomaly spejú ku svojmu koncu“⁶. Aj s ohľadom na to v tejto knihe tvrdím, že COVID-19 náš svet predsa len zásadným spôsobom zmení, či už si túto pandémiu budeme pamätať, alebo nie. Svet sa zmení nie preto, že by naša spoločnosť po tejto zmene túžila, alebo preto, že by existoval konsenzus o tom, akým smerom nás má táto zmena posunúť. K zmene dôjde preto, že cesta späť neexistuje.

Španielska chrípka sa objavila pred sto rokmi vo svete zničenom, vyčerpanom a demoralizovanom dôsledka-

5 Rosenberg, Charles. *Explaining Epidemics*. Cambridge: Cambridge University Press, 1992, s. 279.

6 Tamže.

mi prvej svetovej vojny. Vraždila rovnako ako vraždí vojna: jej najpravdepodobnejšími obeťami boli zdraví ľudia vo veku od dvadsať do štyridsať rokov. Epidémia predstavovala celosvetovú udalosť, ľudia si ju však ako takú nezapamätali, pretože predstava spoločného sveta sa počas vojnových rokov zrútila. Dôsledkom pandémie COVID-19 bude podľa všetkého koniec globalizácie, ako ju poznáme. Môžeme len špekulovať o tom, či jej dôsledkom bude to, čo bežne býva dôsledkom vojen; bez ohľadu na to, čo presne bude nasledovať, si však môžeme byť istí, že keď vírus porazíme, svetom sa preženie „pandémia nostalgie“.

V 17. storočí považovali nostalgiu síce za liečiteľnú, ale nákazlivú chorobu. Jej hlavným symptómom bola melanchólia, o ktorej sa usudzovalo, že vyplýva z túžby po návrate do domovskej krajiny alebo inej doby. Ľudia postihnutí nostalgiou sa často sťažovali na to, že počujú hlasy a vidia duchov. Pre chorých bol typický „neživý a zanedbaný zjav“ a „nezáujem o dianie okolo seba“; plietli si minulosť s prítomnosťou, skutočné s vymysleným⁷.

Keď sa pandémia skončí, ľudia budú nostalgicky spomínať na dobu minulú, keď sme mohli ľahko odletieť prakticky kamkoľvek, keď boli reštaurácie plné a keď bola smrť taká neprirodzená, že ak skonal nejaký starý človek, uvažovali sme nad tým, či jeho smrť náhodou

7 Boym, Svetlana. *The Svetlana Boym Reader*, ed: Cristina Vatulescu, Tamar Abramov, Nicole G. Burgoyne, Julia Chadaga, Jacob Emery, Julia Vaingurt. New York: Bloomsbury Publishing USA, 2018, s. 217.